

EL METGE COMPROMÈS

TRAÇAT D'ADOLFO GIL Y MORTE

Miguel Ángel Rodríguez Rodríguez

Quan fa vuitanta anys de la defunció d'Adolfo Gil y Morte (1860-1929), hem volgut recuperar la memòria oblidada d'aquest catedràtic de Fisiologia, amb aportacions ben significatives en els àmbits de la salut i la política. El seu compromís amb l'eradicació de la tuberculosi, la malaltia infectocontagiosa amb més alta mortalitat de la seua època, el va portar a abanderar iniciatives pioneres en terres valencianes, com van ser la creació del primer dispensari antituberculós i la fundació del Sanatori Marítim de la Malva-rosa (precedent de l'actual Hospital de la Malva-rosa). I amb l'ideal de la República com a aspiració social, va col·laborar mà a mà amb Vicente Blasco Ibáñez en el projecte polític d'Unión Republicana durant la primera dècada del segle, abans que s'escindira la formació i el catedràtic passara a capitanejar el Partido Reformista a València.

■ UNA PRIMERENCA FUGIDA A VALÈNCIA

Adolfo Gil y Morte va nàixer el 30 de juliol de 1860 en la localitat castellonenca de Soneja, en la casa que la seua família posseïa en l'actual número 16 del carrer de La Hombría. El seu pare, Vicente Gil Blay, *el Palmítero*, era un veí de Soneja dedicat a la confecció de ventalls, «un home liberal, honrat i bo» (VV. AA., 1920); Lucía Morte Piquer, mare d'Adolfo, era natural de Viver i descendent d'un apotecari de Gaibiel.

El moment políticament convuls viscut entre els anys 66 i 68 d'aquell segle va portar Vicente a ser un home perseguit de manera injusta per les forces governamentals. La família Gil y Morte, assetjada, va abandonar Soneja per a anar a València quan Adolfo comptava a penes set anys, però amb una consciència ja desperta davant dels esdeveniments que afectaven la família. Serien aquestes reflexions tan prematures, pensar en la injustícia comesa amb el seu pare, les que començarien a temperar el seu esperit. Una temprança de què donaria incipients mostres en el terreny acadèmic, on Adolfo obtindria el premi extraordinari en el grau de Batxiller i iniciaria dues carreres universitàries al mateix temps en la Universitat de València: Medicina i Ciències. Va poder aconseguir una de les dues pensions acabades d'instituir per a estudiants de Ciències destacats i amb pocs

© Departament de Fisiologia, Facultat de Medicina de la Universitat de València

El catedràtic de Fisiologia de la Universitat de València Adolfo Gil y Morte (1860-1929) va fer un paper molt important en la lluita contra la tuberculosi, una malaltia amb una alta mortalitat en l'època.

«EL COMPROMÍS AMB L'ERADICACIÓ DE LA TUBERCULOSI VA PORTAR GIL Y MORTE A ABANDERAR INICIATIVES PIONERES EN TERRES VALENCIANES, COM LA CREACIÓ DEL PRIMER DISPENSARI ANTITUBERCULÓS I LA FUNDACIÓ DEL SANATORI MARÍTIM DE LA MALVA-ROSA»

recursos, així com col·laborar com a professor auxiliar d'Anàlisi Matemàtica quan era encara estudiant. A pesar d'aquesta experiència docent incipient, és en Medicina on sobreixiria i es llicenciaria el 1880.

Una vegada graduat com a doctor en Medicina i Cirurgia, va accedir a la docència universitària com a professor auxiliar gratuït per a impartir Geometria en la Facultat de Ciències i Patologia General en la de Medicina. El 15 de juny de 1883 va ser nomenat professor clínic d'aquesta última facultat, moment a partir del qual va començar a investigar les malalties intratoràciques. La seua dedicació, com la d'altres nombrosos metges, va resultar essencial en el combat i eradicació de la gran epidèmia de còlera morboasiàtic que va irrompre a València el 1885.

Un assaig seu tan sovint citat com desconegut –*Vías de penetración del agua en el organismo*– va centrar el discurs que va llegir el 1888 amb motiu del seu ingrés en l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de València (avui Reial Acadèmia de Medicina de la Comunitat Valenciana). Un desconeixement explicable per la més que probable pèrdua definitiva del discurs.

■ METGE I POLÍTIC

L'any 1889 va resultar significatiu en la vida de qui s'esforçava a fer fructificar la llavor vocacional i ideològica heretada. Aquell any, Gil y Morte va aconseguir la càtedra de Fisiologia Humana en la Facultat de Medicina, després de superar una disputada oposició, i va resultar diputat provincial electe pel districte de Xiva-Carlet. De manera altruista, va cedir les dietes corresponents a càrrec seu com a diputat vocal de la Comissió Permanent a societats benèfiques dels municipis representats. Una decisió coherent amb un caràcter forjat des de la infància, que obligaria Adolfo Gil y Morte a ser al llarg de la seua vida un home auster, just i serè, de conducta recta, «escalau del seu deure». I la seua norma de conducta, l'equilibri, l'harmonia, el «terme mitjà entre l'optimisme i el pessimisme, entre la utopia i la rutina» (VV. AA., 1920).

De governar la secció econòmica de l'Institut Mèdic Valencià, des de 1896, va passar a ocupar la presidència de la institució dos anys després, quan aquesta canvià el seu nom pel de Col·legi Oficial de Metges de València. D'aquesta manera, el catedràtic de Soneja es convertia en el primer president de la nova corporació. Durant el període que es va mantenir en el càrrec, prolongat fins a 1905, es va esforçar per donar forma a l'estructura organitzativa que caracteritzaria el col·legi i per definir les normes que haurien de regir el seu funcionament. En aquells anys va publicar també les que van ser, potser, les seues obres científiques més rellevants: *Fisiologia humana* (1899), *Paludismo* (1900) i *Tratado de fisiología hu-*

Vista actual de la casa natal d'Adolfo Gil y Morte, al carrer de La Hombría de Soneja (Castelló).

mana y nociones de fisiología comparada (1902–1903). Aquesta última incorporava una adequada posada al dia dels resultats més nous de la investigació analítica, derivats de la implantació definitiva del mètode experimental en biologia i altres ciències afins. Tenint en compte els nombrosos articles que va publicar en premsa mèdica i diària, aquesta és sense cap dubte la seua aportació més destacable i reconeguda en l'àmbit de la medicina, tant que se'n van fer nombroses reedicions i va servir com a manual de referència als estudiants de la Facultat de Medicina de València gairebé fins mitjan segle xx.

■ ENFRONT DE LA TUBERCULOSI, SALUT I REPÚBLICA

El creixent prestigi de Gil y Morte com a metge i investigador li va valer de plataforma des de la qual progressar en política. Va resultar elegit diputat a Corts pel districte electoral de Sueca en les eleccions d'abril de 1903, ocupant escó fins al final de la legislatura, el 1905. No obstant això, ni l'excedència docent ni la dedicació política li van impedir continuar la seua labor clínic i,

© Fotos d'aquesta doble pàgina: Valentín Rodríguez

Vista de la localitat de Soneja (Castelló), on Adolfo Gil y Morte va viure fins als set anys. La família del fisiòleg va haver d'abandonar la localitat a causa de la persecució política que va patir son pare durant els últims anys del regnat d'Isabel II.

en especial, l'antituberculosa. Així, el 1906, Gil y Morte es feia càrrec de la secció de Dispensaris i Preventoris de l'acabada de constituir Lliga Antituberculosa de València i la seua província.

Expliquen encara a Soneja que, per aquests primers anys de centúria, el metge valencià va ser cridat perquè assistira el jove rei Alfons XIII d'una malaltia capital. Després de fer un diagnòstic i de prescriure un tractament reeixits, van continuar cridant Adolfo Gil y Morte en determinades ocasions com a metge de capçalera del monarca, fins el punt d'assignar-li una renda periòdica pels seus serveis. Quan se li requeria, un cotxe acudia al seu domicili del número 18 del carrer de Pascual y Genís per traslladar-lo directament a palau, on sempre disposava d'una habitació reservada. Així i tot, sembla que mai va

fer-ne ús (s'allotjava a casa de Nicolás Salmerón Alonso, gran amic i company) ni va acceptar percebre l'expressada renda. Una certa vegada companys d'Unión Republicana el van inquirir –potser amb intenció més increpadora que curiosa– per saber per què un republicà com ell havia assistit el rei. «Jo no he curat el rei, he curat un pacient!», va contestar amb ironia fina i temperada amb la seua serietat habitual.

En aquells anys la seua activitat política continuava imparable, i cada vegada més pròxima a Vicente Blasco Ibáñez, amb qui va formar part d'una candidatura comuna pel districte de València durant les eleccions d'abril de 1907.

En la seua actuació parlamentària es distingia pels sòlids coneixements en matèria d'ensenyança; s'ocupava de tot allò que poguera interessar a València i al seu partit,

«GIL Y MORTE VA SER CRIDAT PERQUÈ ASSISTIRA EL JOVE REI ALFONS XIII D'UNA MALALTIA CAPITAL. DESPRÉS DE FER UN DIAGNÒSTIC I DE PRESCRIURE UN TRACTAMENT REEIXITS, VAN CONTINUAR CRIDANT-LO EN DETERMINADES OCASIONS COM A METGE DE CAPÇALERA DEL MONARCA»

en el qual gaudia de gran prestigi. Era un diputat a qui «se sentia i s'escoltava [...], en els seus discursos hi havia sempre molt a aprendre, feia pensar sempre, causava impressió» (*El Mercantil Valenciano*, 1929). Les seues intervencions en el Congrés es caracteritzaven per una oratòria «reposada i raonadora, però enèrgica i de verdadera oposició en els conceptes», va apuntar Modesto Sánchez el 1908. En aquest sentit, el catedràtic i diputat posseïa un «verb càlid, clar, d'estimables qualitats oratòries», com recordaria el 1929 el diari *El Pueblo*. Però, fent honor a un sentit estricte del deure, Gil y Morte va presentar la renúncia a l'acta de diputat el 19 de juny de 1908 en dissoldre's la Unió Republicana, perquè va considerar de justícia no continuar representant els seus electors.

El 26 de desembre de 1911 es va inaugurar el primer dispensari antituberculós valencià. La junta provincial del Reial Patronat Central de Dispensaris i Institucions Antituberculosas, fundador del dispensari, va nomenar Adolfo Gil y Morte el seu director, càrrec que va exercir fins el 1928. També va ocupar la presidència de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de València entre 1913 i 1916, anys en què va mostrar la seua preferència pel bàndol aliadofil –a pesar de la neutralitat oficial de l'Estat espanyol davant de la contesa europea– treballant en el Comitè de Aproximación Franco-Español. Durant aquest període va col·laborar intensament amb el Comitè Permanent Internacional d'Assegurances Socials en l'estudi de la problemàtica associada a aquestes incipients assegurances, la qual cosa va fer que destacats polítics europeus (com Raymond Poincaré, León Bourgeois o Georges Clemenceau) conegueren la seua acció política i li dispensaren distincions especials. Potser això va ser la raó que el va motivar a presentar-se una vegada més com a candidat al Congrés en les eleccions de febrer de 1918. La seua candidatura en el Partit Reformista li va reportar ser elegit diputat novament pel districte electoral de Sueca.

Com en anteriors legislatures, la seua veu autoritzadíssima es va sentir sempre que es va parlar de problemes d'ensenyament. «Va produir una impressió ben fonda, va esgotar el tema i va proposar el diputat republicà sàvies reformes», apuntaria el 1929 *El Mercantil Valenciano* en rememorar el discurs més notable que va pronunciar, a propòsit de l'Ensenyança d'Instrucció Pública. El rotatiu es faria eco també dels comentaris expressats consegüentment en el Congrés: «Ja té la República [...] un gran ministre d'Instrucció Públi-

**«LA SEUA ACTIVITAT
POLÍTICA CONTINUAVA
IMPARABLE, I CADA VEGADA
MÉS PRÒXIMA A VICENTE
BLASCO IBÁÑEZ, AMB QUI
VA FORMAR PART D'UNA
CANDIDATURA COMUNA PEL
DISTRICTE DE VALÈNCIA
DURANT LES ELECCIONS
D'ABRIL DE 1907»**

ca. I ho hauria estat si la restauració de la República haguera pogut realitzar-se». Wenceslao Fernández Flórez, en la seua crònica parlamentària del 21 d'abril de 1918, el descrivia aleshores com un ancià amb «l'aspecte d'un d'aquells savis distrets»; de front bombat i llis, amb una entresuor que l'abrillanta, «el seu bigot i la barba tenen la deixadesa de la mala herba; la veu, dolorida i profètica; el gest té una tristesa d'austeritat quaresmal»; la mirada, darrere de les lents, «severitat de catedràtic».

© Valentin Rodriguez

■ EL RECOLLIMENT DE LA DARRERA DÈCADA

La Universitat de València li va encarregar l'obertura del curs acadèmic 1920–1921, en el discurs de la qual va posar de manifest les greus limitacions que afectaven

Des del seu càrrec com a director de la Lliga Antituberculosa de València, Gil y Morte va promoure la creació del Sanatori Marítim de la Malva-rosa. El centre va obrir les portes el 1925 amb l'objectiu de protegir la població infantil contra la tuberculosi. En la imatge, vista actual de l'antic sanatori, avui Hospital de la Malva-rosa.

la universitat valenciana quant a dotació, equipament i rutina docent, a pesar de trobar-se en una etapa de creixement notable.

Al llarg d'aquesta dècada, Adolfo Gil y Morte va restringir la seua labor als àmbits mèdic i acadèmic, tot i que no va deixar de sovintejar el Cercle del Partit Reformista. Així, va promoure la creació del Sanatori Marítim de la Malva-rosa des del seu càrrec com a director de la junta provincial de la Lliga Antituberculosa de València, per la qual cosa aquest centre va poder obrir les portes el 1925 amb el propòsit de defensar la població infantil enfront de la tuberculosi i d'establir colònies infantils durant l'època estival. Com a vicedegà de la Facultat de Medicina i membre de la junta de facultat, la sessió del 17 de desembre de 1928

va ser la darrera en què va prendre part, ja que el 5 de gener de 1929 va morir al seu domicili a conseqüència d'una angina de pit. La vesprada del dia de Reis un nodrit seguici va acompanyar el seu fèretre fins al Cementeri General de València, on va ser introduït en el discret nínxol que setze anys després compartiria –i comparteix encara en el present– amb la seua germana Dolores. La junta de facultat celebrada l'11 de gener, sabedora de la defunció del seu catedràtic, va lamentar la pèrdua, i la seua càtedra vacant de Fisiologia no seria ocupada novament fins el 1930, quan la va obtenir José Puche Álvarez.

Però el que ens sembla més significatiu arrellegat com a epíleg a una vida dedicada a la promoció de la salut i d'un ideal polític és la prolongació pòstuma d'aquell compromís altruista de Gil y Morte cap a tres institucions. Va voler el finat –i així ho va dictar en el seu testament– que el gruix d'un nodrit patrimoni personal, forjat en vida, tinguera com a destí final (després que en gaudiren en usdefruit vitalici les seues dues germanes fadrines) la càtedra de Fisiologia de la Facultat de Medicina, l'Escola Jardí de l'Ateneu Suecà del Socors, i la Colònia Escola del Sanatori Marítim de la Malva-rosa. Quin va ser el desenllaç, no obstant això, d'aquestes darreres voluntats? La Facultat de Medicina va constituir el 1945 la Fundació Gil y Morte (avui en via d'extinció), per al foment de treballs d'investigació propis de la càtedra; però ni l'Ateneu Suecà ni el Sanatori de la Malva-rosa van arribar a percebre mai una sola pesseta. La raó sembla que va ser els canvis i l'«oblit» consegüents als avatars bèl·lics esdevinguts en els setze anys que van transcórrer entre les defuncions dels germans Gil y Morte. Un oblit que ha romàs silenciàt fins a la publicació d'aquest passeig biogràfic. ☺

BIBLIOGRAFIA

- ARCHIVO HISTÓRICO DE LA UNIVERSIDAD DE VALENCIA. «Expediente personal de Adolfo Gil y Morte. R-2.214». *Libro de Registro de Personal Docente de la Universidad de Valencia*, 2 (1880–1913).
- CONGRESO DE LOS DIPUTADOS. *Archivo Histórico de Diputados (1810-1977)*. [en línia]. Archivo del Congreso de los Diputados. Madrid. Disponible en: <<http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Sdocum/ArchCon/SDHistoDipu>>.
- EL MERCANTIL VALENCIANO, 1929. «Gil y Morte». *El Mercantil Valenciano*, 07/01/1929. Núm. 21.248: 1.
- EL PUEBLO. DIARIO REPUBLICANO DE VALENCIA, 1929. «Don Adolfo Gil y Morte ha fallecido». *El Pueblo*, 06/01/1929. Núm. 12.740: 4.
- FERNÁNDEZ FLÓREZ, W., 1962. *Acotaciones de un oyente (1916–1921)*. Prensa Española. Madrid.
- SÁNCHEZ DE LOS SANTOS, M., 1908. *Las Cortes españolas: las de 1907*. Establecimiento Tipográfico de Antonio Marzo. Madrid.
- VV. AA., 1920. «Trabajos originales: El Dr. D. Adolfo Gil y Morte». *La Medicina Valenciana*, 226 (gener): 4–10.

Miguel Ángel Rodríguez Rodríguez. Doctor en Filosofia i Ciències de l'Educació. Agència de Desenvolupament Local de l'Ajuntament de Soneja (Castelló).